

January-February-March-2022

E-ISSN – 2348-7143

International Research Fellows Association's

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Vol. 9, Issue-1

Multidisciplinary Issue

Be Alert..!

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L

R
E
S
E
A
R
C
H

F
E
L
L
O
W
S

A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal

Vol. 9, Issue 1

Multidisciplinary Issue
Peer Reviewed Journal

E-ISSN :
2348-7143
Jan - Mar 2022

January-February-March-2022

E-ISSN - 2348-7143

International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Vol. 9, Issue-1

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible, answerable and accountable for their content, citation of sources and the accuracy of their references and bibliographies/references. Editor in chief or the Editorial Board cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights. Any legal issue related to it will be considered in Yeola, Nashik (MS) jurisdiction only.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo : New Corona Viras Variant (Source-Internet)

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

Editorial Board

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,

Assist. Prof. (Marathi)

MGV's Arts & Commerce College,

Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)

Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)

Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Co-Editors -

- ❖ Prof. Mohan S. - Dean faculty of Arts, Delhi University, **Delhi, India**
- ❖ Prof. Milena Brotaeva - Head, Classical East Department, Sofia University, **Sofia, Balgeria**
- ❖ Dr. R. S. Sarraju – Center for Translation Studies, University of Hydeabad, **Hydrabad, India**
- ❖ Mr. Tufail Ahmed Shaikh- King Abdul Aziz City for Science & Technology, Riyadh, **Saudi Arabia.**
- ❖ Dr. Anil Dongre - Head, Deptt. of Management, North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Shailendra Lende - R.T.M. Nagpur University, Nagpur [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Dilip Pawar - BoS Member (SPPU), Dept. of Marathi, KTHM College, Nashik. [M.S.] **India**
- ❖ Dr. R. R. Kazi - North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Vinay Madgaonkar - Dept. of Marathi, Goa University, **Goa, India**
- ❖ Prof. Sushant Naik - Dept. of Konkani, Govt. College, Kepe, **Goa, India**
- ❖ Dr. G. Hareesh - Associate Professor, CSIBER, Kolhapur [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Munaf Shaikh - N. M. University, Jalgaon & Visiting Faculty M. J. C. Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Sanjay Kamble -BoS Member Hindi (Ch.SU, Kolhapur), T.K. Kolekar College, Nesari [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Vijay Shirsath- Nanasahab Y. N. Chavhan College, Chalisgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. P. K. Shewale - BoS Member (SPPU), MGV's LVH College, Panchavati-Nashik [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Hitesh Brijwasi - Librarian, K.A.K.P. Com. & Sci. College, Jalgaon [M.S.] **India**
- ❖ Dr. Sandip Mali - Sant Muktabai Arts & Commerce College, Muktainagar [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Dipak Patil - S.S.V.P.S.'s Arts, Sci. and Com. College, Shindhkheda [M.S.] **India**
- ❖ Prof. K. M. Waghmare - Librarian, Anandibai Raorane College, Sawantwadi [M.S.] **India**
- ❖ Prof. Vidya Surve-Borse- MGV's LVH Arts, Sci. & Com.College, Panchavati-Nashik [M.S.] **India**

Advisory Board -

- ❖ Dr. Marianna Kotic - Scientific-Cultural Institute, Mandala, **Trieste, Italy.**
- ❖ Dr. M.S. Pagare - Director, School of Languages Studies, North Maharashtra University, Jalgaon
- ❖ Dr. R. P. Singh -HoD, English & European Languages, University of Lucknow [U.P.] **India**
- ❖ Dr. S. M. Tadkodkar - Rtd. Professor & Head, Dept. of Marathi, Goa University, **Goa, India.**
- ❖ Dr. Pruthwiraj Taur - Chairman, BoS, Marathi, S.R.T. University, Nanded.
- ❖ Dr. N. V. Jayaraman - Director at SNS group of Technical Institutions, **Coimbatore**
- ❖ Dr. Bajarang Korde - Savitribai Phule Pune University **Pune, [M.S.] India**
- ❖ Dr. Leena Pandhare - Principal, NSPM's LBRD Arts & Commerce Mahila Mahavidyalaya, Nashik Road
- ❖ Dr. B. V. Game - Principal, MGV's Arts and Commerce College, Yeola, Dist. Nashik.

Review Committee -

- ❖ Dr. J. S. More - BoS Member (SPPU), Dept. of Hindi, K.J.Somaiyya College, Kopargaon
- ❖ Dr. S. B. Bhambar, BoS Member Ch.SU, Kolhapur, T.K. Kolekar College, Nesari
- ❖ Dr. Uttam V. Nile - BoS Member (NMU, Jalgaon) P.S.G.V.P. Mandals ACS College, Shahada
- ❖ Dr. K.T. Khairnar- BoS Member (SPPU), Dept. of Commerce, L.V.H. College, Panchavati
- ❖ Dr. Vandana Chaudhari KCE's College of Education, Jalgaon
- ❖ Dr. Sayyed Zakir Ali, HoD, Urdu & Arabic Languages, H. J. Thim College, Jalgaon
- ❖ Dr. Sanjay Dhondare - Dept. of Hindi, Abhay Womens College, Dhule
- ❖ Dr. Amol Kategaonkar - M.V.P.S.'s G.M.D. Arts, B.W. Commerce & Science College, Sinnar.

Published by -

© Mrs. Swati Dhanraj Sonawane, Director, Swatidhan International Publication, Yeola, Nashik

Email : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net Mobile : 9665398258

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	The Struggle for Power in Pinter's 'The Caretaker'	Dr A. K. Singh	05
2	The Study of Identity Crisis in 'The God of Small Things'	Smt. Sarala Sanap	09
3	Ecological Awareness in Select Poems of A. K. Ramanujan: an Ecocritical Reading	Dr. Anil Aher	14
4	A Critical Study of Cyberspace and Cybernetics in William Gibson's Novel 'Monalisa Over Drive'	Dr. Umaji Patil	18
5	A Postmodernist Reading of the 'Inheritance of Loss' by Kiran Desai	Dr. Sandeep Sanap	22
6	A Novel Study on the Evaluation Mechanism in Current Educational System of India	Dr. Nagin Patel	26
7	A Study of Change Proneness and Stress of Organic and Conventional Farmers of Pune District(N/ 300)	Deepa D. Naik	32
8	'Matsyagandha' to the Development of the Lives of Marine Fishermen in the Coastal Areas of Maharashtra	Mr. Valmik Wagh, Dr. Abhay Shende	38
9	Socio-Economic Status of Kaikadi Community in Maharashtra	Shubhangi Sutar	43
10	Dr. Babasaheb Ambedkar : Pioneer of Social Welfare in India	Dr. Manish Sonawane	53
11	Is Mobile Based Applications A Possible Solution to Tackle the Mental Health Challenges Among Uniformed Forces: A Scoping Review	Dr. Vinod Gajghate	60
12	Achievement Through ERAC Technique: A Pilot Study	Jayashri Patil, Dr. Santosh Khirade	66
13	A Study of the Disaster Management in Ratnagiri District College Libraries	Dr. Rajesh Rajam	71
14	Future of Academic Libraries' Sustainability in Changing Information World	Dr. Neha M. Joshi	78
15	Library and Information Science Education in Maharashtra Universities	Prof. Shubham Patil, Dr. Manisha Dhangal	84
16	A Correlational Study of Suicidal Thoughts Among Undergraduate Students of Arts and Science Field	Ashwini Jadhav	90
17	A Study of Attitude Towards Research Among the Teachers at Secondary Level	Jayashri Patil, Dr. Santosh Khirade	95
18	Poverty In India	Dr. Mahendra Agale	102
19	A Study of Psychological Well-Being and Environmental Attitude Between Organic and Conventional Farmers of Pune District (N/300)	Deepa Naik	107
हिंदी विभाग			
20	फोर्ट विलियम कॉलेज की भाषा नीति	प्रो.मोहन	113
21	हिंदी कहानी साहित्य में चित्रित धार्मिक एकता	डॉ. शकिला जब्बार मुल्ला	118
22	मुशर्रफ आलम जौकी के उपन्यासों में राजनैतिक परिवेश	प्रा. सुनिल कांबळे, डॉ.बी.डी.वाघमारे, डॉ. शंकर पजई	121
23	'पोस्ट बॉक्स नं. २०३ नाला सोपारा' में राजनीतिक बोध	डॉ. महेंद्र रघुवंशी	127
24	डॉ.लक्ष्मीनारायण लाल का उपन्यास संसार	डॉ. जितेंद्र बनसोडे	130
25	क्षमा शर्मा की कहानियों में चित्रित नारी जीवन	डॉ. हेमलता काटे	133
26	सुषम बेदी द्वारा लिखित 'पानी केरा बुदबुदा' में सह-अस्तित्व के अभाव में छटपटाती नारी	डॉ. राजेश भामरे, सरला चिमणकर	137

27	शशिप्रभा शास्त्री के उपन्यासों में नारीविमर्श	डॉ. महेंद्र रघुवंशी	141
28	मैत्रेयी पुष्पा की आत्मकथा में स्त्री विमर्श	प्रा. मीना ठाकूर	145
29	मानवता के लिए संघर्षरत नारी : 'राजो'	प्रा. हसीना मालदार	148
30	'पलकें सुलग रही हैं' कविता संग्रह में सामाजिक चेतना	श्री. सचिन कांबळे	151
31	अनुवाद : एक अनमोल देन	डॉ. वासुदेव शेट्टी	154
32	महिला सशक्तिकरण - आभास और वास्तव	श्री. संजय जाधव	158
33	जल, कृषी, स्वास्थ्य, सामाजिक जीवन, औद्योगिक क्षेत्र के विकास में पर्यावरण का प्रभाव	डॉ. मीना ठाकूर	162
मराठी विभाग			
34	आदिवासींचा होळी उत्सव	डॉ. अंजली मस्करेन्हुस	165
35	'जत्रा' या कथासंग्रहातून येणारे तडवी बोली व समाज जीवन	डॉ. धनराज धनगर	170
36	नंदुरबार जिल्ह्यातील महार समाजाचे लोकजीवन आणि लोकसंस्कृती	प्रा. कल्पना साळवे	175
37	कोकणा बोली आणि मराठी भाषा	श्री. लक्ष्मण टोपले	178
38	गडकऱ्यांची नाट्यसृष्टी व स्त्री प्रतिमा	प्रा. यादवराव गहाणे	185
39	विविध प्रश्न, उपरोधिक शैलीत मांडणारा प्रयोगशील नाटककार : शफाअत खान	डॉ. रवींद्र कांबळे	189
40	वेदनांची अनुभूती देणारा काव्य संग्रह - 'विस्तवाचे ओझे'	प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब गमे	194
41	'मी मेलो त्याची गोष्ट' - एक वास्तवाभिमुख कादंबरी	डॉ. संगीता शेळके	200
42	'काळी गंगा' कादंबरेच्या वातावरण निर्मितीचो चिकित्सक अभ्यास	दीपराज सातर्डेकर	203
43	आंबेडकरवादी काव्यप्रकार	डॉ. गोविंद रावळेकर	212
44	डॉ. आंबेडकर यांचा शेती विषयक दृष्टिकोन	राहुल गोंगे	217
45	आदिवासी विकास विभागामार्फत मागासवर्गीय कल्याण अंतर्गत रावविण्यात येणाऱ्या योजना	प्रा. कृष्णा पाडवी	221
46	रशिया-युक्रेन युद्धाचा भारतावर झालेल्या व होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास	डॉ. एन. एन. गाढे	229
47	भारतातील लघुउद्योगांच्या समस्यांचा अभ्यास	प्रा. युवराज जाधव	234
48	लाखनी तालुक्यातील भात गिरणी कामगारांचा अभ्यास	डॉ. सुरेश बन्सपाल	241
49	केंद्रवर्ती अर्थसंकल्प (न्युक्लिअस बजेट) योजना	प्रा. कृष्णा पाडवी	245
50	समाजकार्य शिक्षणाचे भारतीयकरण	डॉ. अनंत देशमुख	250
51	भारतातील संसदेचा उगम आणि विकास	डॉ. देविदास नरवाडे	255
52	महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण : स्वरूप व महत्त्व	डॉ. विवेक चौधरी	260
53	माहिती अधिकार कायदा २००५- एक कायदेशीर अधिकार	डॉ. पद्माकर दारोंडे	264
54	पुणे शहरातील निवडक ऐतिहासिक स्थळे : एक अभ्यास	डॉ. राजेंद्र रासकर	269
55	बागलाण मधील राजकीय व सामाजिक चळवळींचा अभ्यास	रत्नाकर सुभाष वाघ	274
56	सिट अप्सचा कुमार गटातील विद्यार्थ्यांच्या स्नायुंची ताकद व दमदारपणावर होणारा परिणाम	डॉ. विशाल गायकवाड	278
57	सूर्यनमस्कार - एक सर्वांग परिपूर्ण व्यायाम	प्रा. भाऊसाहेब थोरात	281

‘जत्रा’ या कथासंग्रहातून येणारे तडवी बोली व समाज जीवन

डॉ. धनराज तोताराम धनगर

सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
महात्मा गांधी विद्यामंदिर संचालित कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
येवला, ता. येवला, जि. नाशिक

महाराष्ट्रामध्ये विविध बोलीभाषा बोलल्या जातात. प्रदेशानुसार दर बारा कोसांवर भाषेच्या उच्चाराने बदल होताना आढळतो. मूळ मराठी प्रमाण भाषेशी साम्यत्वाचे नाते असणाऱ्या व फक्त उच्चारणात फरक असणाऱ्या या बोलीभाषांना मराठीच्या पोटभाषा देखील म्हटले जाते. तथापि बोलीभाषा आणि पोटभाषा या संकल्पना भिन्न असल्याचे मत अभ्यासक नोंदवतात. महाराष्ट्रात मराठी ही भाषा बोलली जाते असे आपण म्हणतो; तथापि संपूर्ण महाराष्ट्रात एक सारखीच बोली बोलली जाते असे नाही तर प्रदेश निहाय व जातसमूह निहाय मराठीचा उच्चार, लहेजा शब्दसंग्रह बदलतो. प्रदेशानुसार वऱ्हाडी, नागपुरी, मराठवाडी, कोकणी, खानदेशी, कोल्हापुरी, चंदगडी, मालवणी, झाडीबोली या स्वरूपाचे प्रादेशिक भेद आढळतात. आदिवासी जातसमूहानुसार देखील मराठीचे भिल्ली, अहिराणी, गोंडी, मावची, पावरा, कोरकू, धनगरी, लेवा, गुजरी, लाडशिक्ली, तडवी या स्वरूपाचे भेद आढळतात.

भारतातील बोलीभाषांचे सर्वेक्षण करण्यासाठी “पिपल्स लिंग्विस्टिक सर्व्हे ऑफ इंडियातर्फे बोलीभाषा सर्वेक्षण प्रकल्प हाती घेण्यात आला होता. त्यांनी महाराष्ट्रातील सर्व बोलीभाषांचाही सर्व्हे केला. त्यात बोलीभाषा, त्यांचे स्थान, त्यांची वैशिष्ट्ये या साऱ्याचा ऊहापोह केलेला आहे. “भारतीय भाषांचे लोकसर्वेक्षण : महाराष्ट्र’ या नावाने (संपादक डॉ. गणेश देवी, प्रकाशक : अरुण जाखडे, पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे) हा ग्रंथ प्रसिद्ध झाला आहे. त्यात महाराष्ट्रातील सर्व भाषांचे सर्वेक्षण केलेले आहे. ते असे- बोली आणि भाषा : मराठी आणि मराठीची रूपे- १) मराठी, २) अहिराणी, ३) आगरी, ४) खानदेशी लेवा, ५) चंदगडी, ६) झाडी, ७) पोवारी, ८) कोहळी, ९) तावडी, १०) मालवणी, ११) वऱ्हाडी, १२) वाडवळी, १३) सामवेदी, १४) संगमेश्वरी. याशिवाय आदिवासींच्या २० भाषा आणि भटक्या-विमुक्तांच्या २४ भाषा अशा एकूण ५४ भाषांचा अभ्यास केलेला आहे.”^१ आदिवासींच्या बोलीभाषांच्या संदर्भात डॉ. प्रभाकर मांडे यांनी महाराष्ट्रातील आदिवासींच्या बोली या मराठीतील जमातविशिष्ट बोली असल्याचे म्हटले आहे. ते लिहितात, “मराठीतही जमातविशिष्ट बोली आहेत. प्रत्येक जमातीची वेगळी बोलीभाषा आहे. काही जाती जमातींनी मराठी पर्यावरणात राहून देखील आपल्या मूळ भाषेच्या बोलीचे स्वरूप कायम ठेऊन स्वतःची वेगळी बोलभाषा सिद्ध केली आहे. त्याला त्या जातीची किंवा जमातीची बोली असे म्हणतात. कैकाडी, वडुरी या अनुक्रमे कैकाडांच्या आणि वडारांच्या बोली आहेत. त्याचप्रमाणे गोडांची गोंडी, कोलामांची कोलामी अशा बोलीही महाराष्ट्रात प्रचलित आहेत. पारधी, वारली, ठकार, कोकणा, महादेव कोळी, कातकरी यांच्याही जमातपरत्वे वेगळ्या बोली आहेत.”^२

सुरुवातीच्या काळात मराठीतील चित्रपट निर्माते आणि कथालेखक हे कोल्हापूर, पुणे, मुंबई या भागातील असल्यामुळे महाराष्ट्राच्या ग्रामीण बोलीतील पात्र चित्रित करायचे म्हटले की, त्या पात्रांच्या तोंडची भाषा ही मुख्यतः कोल्हापुरी बोली असायची. नंतरच्या काळात कोकणी, वऱ्हाडी, मराठवाडी या बोलीदेखील या पात्रांच्या तोंडून आलेल्या दिसतात. अगदी प्राचीन कालखंडात मराठीतील आद्य गद्यग्रंथ मानल्या जाणाऱ्या ‘लीळाचरित्र’ या ग्रंथाची भाषा ही तत्कालीन वऱ्हाडी बोलीभाषा असल्याचे अभ्यासक मानतात. त्याचप्रमाणे आधुनिक साहित्याचा विचार करताना बहिणाबाई चौधरी यांनी पहिल्यांदा बोलीतून कविता लिहिली. बहिणाबाईंच्या कवितेतील बोली ही खानदेशी लेवा पाटीदारी समाजाची बोली आहे. साठोत्तरी कालखंडात

ग्रामीण साहित्याची चळवळ उभी राहिली. ग्रामीण भागातून शिक्षण घेऊन लेखनाकडे वळलेल्या पहिल्या पिढीतील लेखकांनी निवेदनाची भाषा प्रमाण मराठी तर पात्रांच्या तोंडचे संवाद महाराष्ट्रातल्या त्या त्या प्रादेशिक बोलीतून लिहिले. दलित साहित्यामधूनदेखील पात्रांच्या तोंडची भाषा किंवा कवितेतील काही शब्द अस्सल बोलीभाषेचा बाज घेऊन येणारे आहेत. आदिवासी साहित्याच्या संदर्भात देखील, आदिवासींच्या असणाऱ्या बोली आदिवासी साहित्यातून वाचकांच्या समोर आल्या. महाराष्ट्रातील भिल्ली, गोंड, पावरा, मावची, तडवी यासारख्या आदिवासी बोलीतून साहित्यनिर्मिती झालेली आहे. या बोलीतील अनेक शब्द हे प्रमाण मराठीतील शब्दांपेक्षा वेगळे असल्याने या बोलीभाषांना प्रमाण मराठीच्या उपभाषा किंवा पोटभाषा म्हणून नयेत असा देखील सूर बोलीभाषा अभ्यासकांचा असलेला दिसतो. तथापि आदिवासींचा संबंध हा शिक्षणाच्या प्रवाहामुळे मराठी, हिंदी, इंग्रजी या भाषांशी आल्याने या भाषेतील अनेक शब्दांचे अपभ्रंश होऊन ते बोलीत समाविष्ट झालेले आपणास दिसून येतात. मराठीतील अनेक साहित्यकृतींमधून बोलींचे हे स्वरूप पाहता येते. तथापि अगदी काही मोजक्याच बोलींमधून स्वतंत्रपणे साहित्यनिर्मिती झालेली दिसून येते.

जत्रा (कथासंग्रह) - लेखक अजीज तडवी

तडवी बोलीभाषा व संस्कृतीचे अभ्यासक श्री अजीज तडवी यांचा 'जत्रा' हा तडवी बोलीभाषेतील कथासंग्रह २००४ मध्ये प्रकाशित झालेला आहे. अमृत प्रकाशन जळगाव यांनी प्रकाशित केलेल्या या कथासंग्रहात एकूण दहा कथा आहेत. या कथासंग्रहाला लोकसाहित्याचे अभ्यासक डॉ. प्रभाकर मांडे यांची विवेचक प्रस्तावना लाभली आहे. शिक्षणामुळे नवजागृत समाजाला आपल्या विशिष्ट परंपरा व बोलीविषयी अभिमान असल्याने बोलीतून साहित्य लेखन होत असल्याचे डॉ. प्रभाकर मांडे यांनी प्रस्तावनेत नोंदविलेले आहे. ते लिहितात, "आदिवासी तडवीमध्ये तडवी बोली प्रचलित आहे. श्री अजीज तडवी यांनी 'जत्रा' या कथासंग्रहातील सगळ्या कथा तडवी बोलीत लिहिल्या आहेत. अलीकडच्या काळात जातीजमातींच्या अस्मितांचे जागरण झाले आहे. त्याचप्रमाणे ते ज्या बोलीत बोलतात, त्या बोलीसंबंधीचा अभिमानही जागा झाला आहे. आपण आपल्या कथा, कविता आपल्या बोलीत लिहाव्यात असे त्यांना वाटू लागले आहे. ही बोली न बोलणाऱ्या वाचकांना त्याचे वाचन कठीण होते. आकलनात अडथळे येतात. त्यामुळे त्याचे वाचक सीमित होण्याची शक्यता असते. हे जसे खरे त्याचप्रमाणे जमातीत साक्षरतेचा प्रसार जसजसा होईल तसतसा त्याचा वाचकवर्ग वाढेल हेही खरे आहे. इतरांना बोलीतील लेखन पूर्णपणे अनाकलनीय नसते!" याचा प्रत्यय श्री अजीज तडवी यांच्या 'जत्रा' या कथासंग्रहातील तडवी बोलीतील कथा वाचल्यानंतर आपल्याला घेता येतो. बोली भाषा वेगळी असली तरी जीवनानुभव मात्र आपल्या मातीतील, महाराष्ट्राच्या संस्कृतीतील असल्याचे आपल्या लक्षात येते. या कथासंग्रहातील निवेदन व संवाद हे संपूर्णपणे बोलीतील असूनही या कथा आकलनीय आहेत. तथापि बोलीभाषेचे वेगळेपण, त्यातील शब्दांचे वेगळेपण आपल्याला जाणवते. उदाहरणार्थ म्हणून त्यांच्या 'जत्रा' या कथेतील सुरुवातीचे निवेदन आपणास पाहता येईल.

"जत्रा येवाची गांवकरी आंस लगाईकन वाट देखत रहावाचं. एक महिना पासून जत्रांची रातीन सब्ब पैस उडाई टाकतं. दिह्यान जत्ररामझार पोरींचा रिस्ता, सोयरिक जुळवाचं काम व्होतो. कोनती पोर कशी हं, कोनाची हं, शादीची बात व्होवाची. सगाईची बात व्होवाची, फुटाणांची तारीख ठयरवाची, शादी ठयरवाची. पन आता या जतरानताल बेकार रूप येवाल लागलं हं. शादीकरता पोरी देखवासाठी ईएल लोग दारुपेना, पत्ता, जुगार, सट्टा खेलना, तमासामंझार हजारो पैस उडावना हेच धंदा मोठी परमानात हुई राहलं हती. मीनं माही छोटी भाऊसाठी पोर देखवाकरता माही बाबाची गांवाल जावाचा पलान पक्का करला. एक दिन हामी बाबाचा गाव जतरामझार पोर देखवाकरता जावाल निघलं. माही बायको निता अन् तीन वर्साचा पोऱ्या रोहीतसंग बाबाची गांवाल जावाल निघल्या. पहाटन चहा, न्याहरी करीकन इस्टॅण्डवर आलं. बाबाची गांवचा टिकीट

काढला. इस्ती मंझार सब बसलं. थोडी टाईमाकन इस्ती नेहमीसरकी आपली मंजिलकडं पयावाल लगली. मी खुशीत व्होता. पन माही खुशीत एक अडचन आली. पोट अचानक दुखवाल लगला. कय मारीकन येवाल लगला. मालताल जोराकन कय लगली.”^४ यात येवाची (यायची), लगाईकन (लावून), देखत (पाहत), राहवाचं (राहायचे), पैस्स (पैसे), जमाईकन धरत (जमवून ठेवत), रातीन (रात्रीस), सब (सर्व), उडाई टाकत (उडवत), दिह्यान (दिवसा), जत्रामझार (जत्रेमध्ये), रिस्ता (नातेसंबंध), हं (आहे), शादीची (लग्नाची), व्होवाची (व्हायची), फुटाणांची (साखरपुड्याची), ठयरवाची (ठरायची), जतरानताल (जत्रेला), येवाल (यायला), बेकार (वाईट), लगला हं (लागले आहे), देखवासाठी (पाहण्यासाठी), इऐल (आलेले), दारू पेना (दारू पिणे), खेलना (खेळणे), तमासामझार (तमाशात), परमानात (प्रमाणात), हुई राहलं हती (होत आहे), मीनं (मी), माही (माझा, माझी, माझे, माझ्या), देखवाकरता (पाहण्याकरता), बाबाची गावाल (आजोळी), हामी (आम्ही), निंघलं (निघालो), जावाल (जायला), पहाटन (पहाटे), करीकन (करून), इस्टँडवर (बस स्टँडवर), इस्ती (बस), बसलं (बसलो, बसले), टाईमाकन (वेळाने), मंजिलकडं (ठिकाणाकडे) (हिंदी शब्द मंजिल ला कडं (कडे) हा मराठी प्रत्यय लागला आहे. पयावाल लगली (पळायला लागली), व्होता (होतो), माह्या (माझे), दुखवाल (दुखायला), कय (कळ), मारीकन (मारून), मालताल (मला), जोराकन (जोराने) या स्वरूपाचे शब्द आणि उच्चारताील बदल जागोजागी जाणवतात तडवी बोलीचे वेगळेपण ज्याप्रमाणे जाणवते तसेच तडवी संस्कृतीचे दर्शन ही या कथासंग्रहातून घडते. जत्रा या कथेत लग्नासाठी वधू पाहण्याचा प्रसंग आलेला आहे.

“बाबा, कोन हं?”

“बेटा, ही नजमा हं? फकिराची पोरं ...आपली जातवाली हं.”

“कितली देखनी हं ”

“बेटा, अवल सभावाची व मेहनती हं, नववी पास हं. खेताचा सबकाम देखतं.”

“भाऊसाठी अनचा हात मांगीकन देखजे कां?”

“तुलताल पोरं पसंद हं का?”

“हं..!”

“मग मीच बोलतोन. तु बी चाल माही बराबर . निताल अन् तुई आयीलबी ले बराबर.”^५

तडवी बोलीतील हे संवाद असले तरी मराठी भाषिक व्यक्तीस काही मोजके शब्द वगळता सहज आकलन होतात. या संवादावरून शेती काम करणारी ही जमात असल्याचेही लक्षात येते. त्याचबरोबर कंदमुळे गोळा करणे, शिकार करणे, मध गोळा करणे हेदेखील तडवींचे व्यवसाय आहेत. जत्रा या कथासंग्रहातील ‘डहुमंझार मोहाय’ या कथेमधून मोहोळ उठवून मध काढण्याचा प्रसंगाचे वर्णन आलेले आहे.

जत्रा या कथासंग्रहातून तडवी विवाह पद्धती विषयीदेखील माहिती कळते. निवेदनात तडवी जमातीत एकाच कुळात लग्न होत नाही याविषयीची माहितीही आलेली आहे. “समाजात कुयापरमानं शादीची पद्धत हं. तडवी जमातीत कुयं या प्रमाणं हती. घट्टे, जमादार, पुराळ, चौधरी, टिडवकर, जामलकर, आंजने, वाधे, धोपी, सोनगडे, सोयंके, मन्नापुरे, जहागिरदार, निंबाळकर, डोंगरदे, भोलाणकर, बोरव्हाये इ. ६० ते ७० कुया हं. हे कुया गांवावरून अन नायकावरून पडेल हती. पन् नांवांमंघ ‘तडवी’ असाच लिखला जातो. या कुयांची मालूमात फक्त शादीकरता करत्या हती. एका कुयाच्यांताल दुसरी कुयातीलच पोरं चालणार, सरखी कुयात उदा . सोनगडे - सोनगड्यात, घटे - घटेत, बोरव्हाये - बोरव्हायेत सोयरीक जुळवाची न्हाई. कारन ते सब एकच गोतामंझारील भावबंद हती म्हणीकन पोर चालणार न्हाई. पोर करावाची तं ती दुसरी कुयातलीच पाहेजे. त्या बिगर शादी होवाची न्हाई. आजपन् हीज रीत देखवाल भेटतं. एक कुयाची लोघामंझार रोटी येव्हार व्होतो. पन्

बेटी येव्हार व्होत न्हाई. लयज दिह्यापासून म्हंजे औरंगजेबाच्या कालापासून भिल्ल ते मुसलमान असा धरम बदल हुईकन तडवी जमातीनं जरी मुसलमान धरम स्विकारला होला, तरी ते मुसलमानांसंघ रोटी येव्हार करत्या हती. बेटी येव्हार आजलोग करत्या नाय. हा येव्हार (शादी) ते फक्त आपली जमातीतच कुयापरमानं करत्या हती. आजलोग ही रिवाज चालू हं. शादीची तारीख, फुटानांची तारीख ठहरवासाठी, शादी करवालताल मौलानाबराबरचं ब्राम्हणाताल, भटजीताल बी बोलावत्या हती. शादी मुसलमानी व आदिवासी रितीरिवाजासरकी व्होत.”^६ यावरून तडवी समाजाच्या इतिहासावर देखील प्रकाश पडतो मूळचे भिल्ल असणाऱ्या समाजाला औरंगजेबाच्या राजवटीत धाक, दडपशाहीने धर्मांतरीत केले गेले. मात्र मूळ मुस्लिम धर्मीयांपासून ते वेगळेच राहिले. त्यांच्यामध्ये रोटी व्यवहार होत होता; मात्र बेटी व्यवहार होत नाही हे लक्षात येते. मुस्लिम धर्म स्वीकारल्यामुळे विवाह ठरवताना मुस्लिम मौलवींना बोलविण्याची पद्धत असली तरी लग्नाचा मुहूर्त काढण्यासाठी ब्राह्मणाला पाचारण केले जाते. मुस्लिम धर्मात फक्त सख्या भावा बहिणीचं लग्न होत नाहीत मात्र एकाच भावकीतही लग्न होतात. चुलत बहिण-भावांचे विवाह होत असतात. तडवींनी मुस्लिम धर्म स्वीकारला असला तरी एकाच कुळात विवाह न करण्याची हिंदू परंपरा त्यांनी सोडलेली नाही. आजही या तडवी समाजातील कुळे हिंदू पद्धतीचे असल्याचे लक्षात येते. व्यक्तीनामांमध्ये मात्र हिंदू-मुस्लीम संस्कृतीची सरमिसळ झालेली दिसते.

तडवी हे मूळचे आदिवासी भिल्ल असल्यासंदर्भातले संवाद 'तडव्याचा पोऱ्या' या कथेमध्ये येतो. तडव्याचा मुलगा शिकला तर आपल्या शेतात कोण काम करणार? म्हणून पाटील गावातील तडवी जमातीच्या मुलाचा औरंगाबादच्या शासकीय विद्यानिकेतनमध्ये नंबर लागल्याचे पत्र मास्तरांना फाडावयास सांगतो. त्यावेळेला बाळासाहेब पाटील या नावाचे मास्तर गावच्या पाटलाला उद्देशून म्हणतात, “पाटील आपली पूर्वजांन जो अन्याय, जुलूम केला. त्यापायी असा लाचारीच जगना ह्यांची नशिबी आला. हीच टाईम हं गलती सुधारवाचा. पाटील ! बिघाडवासाठी जुरुसा टाईम लगतो, पन् सुधारवासाठी, अव्वल निर्मान करवासाठी युगा कमी पडत्या हती. न्हाई व्हय पाटील ! महाभारतातील द्रोणाचार्यनं एकलव्या संग करेल अन्याय तुम्हानताल म्हाईत न्हाई व्हय पाटील.”^७ महाभारतातील एकलव्याला, तो भिल्ल राजपुत्र असल्याने व तो अर्जुनापेक्षा श्रेष्ठ धनुर्धर होऊ नये म्हणून द्रोणाचार्यांनी त्याचा उजव्या हाताचा अंगठा मागितल्याचा संदर्भ तडवी-भिल्ल समाजाशी येथे जोडलेला आहे. त्याच एकलव्याच्या परंपरेशी लेखकाने तडवी जमातीचे नाते जोडले आहे.

हिंदू तसेच मुस्लिम रितीरिवाजांचे पालन तडवी जमाती कडून केले जाते याविषयीचे चित्रणही 'जत्रा' या कथासंग्रहातील 'मन लहरी' या कथेतून येते. या कथेत जावळ काढण्याचा व सुंता करण्याच्या कार्यक्रमाचा उल्लेख येतो. हिंदू धर्मांमध्ये लहानपणी कुलदैवत किंवा कुलदेवतेच्या समोर बाळाचे पहिले केस (जावळ) कापण्याचा रिवाज दिसून येतो. खानदेशातील अनेक जाती-जमातींमध्ये, विशेषतः मागासलेल्या जमातींमध्ये जावळाची ही परंपरा आहे. तडवी समाजात देखील आपल्या कुलदेवतेच्या समोर जावळ काढले जाते. जावळाच्या कार्यक्रमात देवीला प्रसन्न करण्यासाठी बोकडाचा बळी देण्याची प्रथा आहे. तसेच मुस्लिम जमातीत मुलाची सुंता केली जाते. त्याच्या लिंगावरील त्वचा काढण्याची पद्धत तडवी जमातीने मुस्लिम धर्म स्वीकारल्यानंतर स्वीकारलेली आहे. पुढील संवादातून याचा प्रत्यय येतो.

“अवं जोहरा आयकत कां? आज की न्हाई नातूच्या जायव्या काढवाचा कारेक्रम हं. भवानी मायची देवळात त्यालताल लि जाईकन जायव्या काढीकन आण. श्यामतन सुंता होलावर पाच पन्नास गांवा मंझारची माणसांन हात धुवाल बोलवणा पडीन. म्हणीकन म्हंतोन हा दावणील बांधेल बोकड्या काटी टाकू. मी ताहेर खटक्याल निरोप धाडतोन. तु पन् जल्दीकन जायव्या काढीकन ये... तिकडून येता येता मौलानाल निरोप देवाचा भुलू नाय? समेजली काय? मी काय म्हणी राहला हान तं....?”^८ वरील संवादातून 'भवानी माय' या कुलदेवतेच्या समोर जाव्या (जावळ) काढण्याचा उल्लेख येतो. तसेच “बोकड्या काटी टाकू” या शब्दात

बोकडाचा बळी देण्याचाही उल्लेख येतो. तसेच “श्यामतन सुंता होलावर पाच-पन्नास गावामंझारची मानसं हात धुवाल बोलवना पडतीन.” म्हणजे सुंता झाल्यावर पाच पन्नास माणसे जेवणासाठी निमंत्रित असतील असा उल्लेख येतो. सुंता करण्यासाठी मुस्लिम मौलवीला बोलावण्याचा ही उल्लेख आहे. मराठी बोली पेक्षा वेगळ्याप्रकारचे शब्द व लहेजा तडवी बोलीतील संवादातून आलेला आहे. तरी देखील हे संवाद वाचकाला सहज समजतात. शब्दांची रूपे मात्र बदललेली जाणवतात. उदाहरणार्थ - लि जाईकन (घेऊन जाऊन), काढीकन (काढून), शामतन (संध्याकाळी), होलावर (झाल्यावर), हात धुवाल बोलावना (जेवणाचे निमंत्रण), म्हणीकण (म्हणून), म्हतोंन (म्हणतो) खटक्याल (खाटिकाला), मौलानाल (मौलानाला) यावरून तडवी बोलीत क्रियापदाची रूपे बदललेली जाणवतात. तसेच विभक्ती प्रत्यय देखील बदलताना दिसतात. तर काही शब्द नवीन व प्रमाण मराठीतील शब्दांपेक्षा वेगळेही जाणवतात. उदाहरणार्थ डोकरी (म्हातारी), डोकरा (म्हातारा) काहाल (कशाला) तुईपाशी (तुझ्याजवळ), वाहरी (सून), चावकन (चवीने), दपाडून (लपवून), सफेदझक (पांढराफट्ट) या स्वरूपाचे अनेक शब्द तडवी बोलीचे वेगळेपण जाणवून देणारे आहेत. तथापि या संग्रहातील भाषा वेगळी असली तरीही या कथा समजायला अवघड नाहीत. यासंदर्भात डॉ. प्रभाकर मांडे लिहितात, “तडवी बोलीतील श्री अजीज यांनी लिहिलेल्या कथा मी वाचल्यावर मला त्या समजल्या. काही शब्द मला अपरिचित वाटले, तरी कथा दुर्बोध वाटल्या नाहीत. या कथांतून प्रकट होणारे जीवन महाराष्ट्रातील एकूण समाजजीवनापेक्षा वेगळेही वाटले नाही. त्यांतून आपल्या संस्कृतीचा, आपल्या जीवनशैलीचा, त्याचप्रमाणे आपल्या जीवन विशेषांचाच प्रत्यय मला आला. यांतील माणसे आणि त्यांचे जीवन परके वाटले नाही. आपल्यासारखे किंबहुना आपलेच वाटले.”^१ तडवी बोली व संस्कृती, तडवी समाजजीवन समजून घेण्यासाठी श्री अजीज तडवींच्या ‘जत्रा’ या कथासंग्रहाची निश्चितच मदत होते. केवळ व्याकरणदृष्ट्या बोली समजून घेण्यापेक्षा तडवी बोलीतील कथांमधील संवाद व निवेदनामुळे ही बोली समजून घेण्याचे या कथा जिवंत माध्यम म्हणता येतील.

संदर्भ सूची :

१. <https://www.google.com/amp/s/www.loksatta.com/lokrang/padsad-122438/lite/>
२. तडवी अजीज, जत्रा (प्रस्तावना - डॉ. प्रभाकर मांडे, पृ. क्र. ४), अमृत प्रकाशन जळगाव, प्र. आ. २००४.
३. तत्रैव - (प्रस्तावना - डॉ. प्रभाकर मांडे, पृ. क्र. ४).
४. तडवी अजीज, जत्रा (कथासंग्रह), अमृत प्रकाशन जळगाव, प्र. आ. २००४, पृ. क्र. १ व २.
५. तत्रैव - पृ. क्र. ५.
६. तत्रैव - पृ. क्र. ५ व ६.
७. तत्रैव - पृ. क्र. १५.
८. तत्रैव - पृ. क्र. २५.
९. तडवी अजीज, जत्रा (प्रस्तावना - डॉ. प्रभाकर मांडे, पृ. क्र. ४), अमृत प्रकाशन जळगाव, प्र. आ. २००४.